

Orta məktəblərdə ədəbiyyat fənninin tədrisi xalqın həyatı, mənəviyyatı və ictimai varlığı ilə əlaqədar olmaqla çox mühüm məsələdir. Gənclərimizin düzgün tərbiyə olunması işində, onların dünyagörüşlərinin istiqamətləndirilməsində ədəbiyyatın nə qədər böyük əhəmiyyətə malik olduğu məlumdur. Sənətin, ədəbiyyatın təsir qüvvəsi çox böyükdür. Ədəbiyyat sənətin ən əyani və ən inandırıcı forması olmaq etibarı ilə tərbiyə işində çox böyük təsir gücünə malikdir. Şagird ədəbiyyat vasitəsilə mənsub olduğu xalqın ruhuna, mənəviyyatına daxil olur. Oxuduğu əsərlərdə, eşitdiyi nəğmələrdə uşaq ikən zümzüməsi ilə yuxuya getdiyi laylalarda xalqını tanıyır, onu sevir və həqiqi bir vətəndaş kimi yetişir. Şagird qrammatika fənni ilə dilinin qanun-qaydalarını öyrənsə, ədəbiyyat vasitəsilə bu dilin nələrə qadir olduğunu, bu dilin əzəmət və böyüklüyünü görür, incəlik və gözəlliyinə heyran qalır.

“Ədəbiyyatın tədrisinə dair bəzi qeydlər”

Şagird tarix elmi vasitəsilə əcdadının keçdiyi şərəfli yolları, xalqın apardığı mübarizəni faktlarla öyrənsə, ədəbiyyat vasitəsilə əcdadının şanlı tarixini bədii lövhələrdə görür, onun keçmişi ilə yaşayır, qələbələri ilə fəxr edir. Coğrafiya elmi vətəninin böyüklüyünü, qüdrətini, iqlimini, təbii sərvətlərini, iqtisadi qüdrətini rəqəmlərlə öyrədirsə, ədəbiyyat vətənin mənəvi qüdrətini, mənəvi böyüklüyünü bədii lövhələrlə göstərir.

Beləliklə, ədəbiyyat elminin tədrisində fakt və rəqəmlərin, müəyyən ölçü və qaydaların o qədər də böyük əhəmiyyəti yoxdur. Bu elmin tədrisində bizə görə ən mühüm amil müəllimin fənnə olan böyük məhəbbəti, xalq ruhunu, xalq mənəviyyatını dərinləndirilməsidir. Ədəbiyyat müəllimi hər şeydən əvvəl bəhs etdiyi məsələnin atəşi ilə yanmağı, duya-duya, hiss edə-edə, alışı-alışa danışmağı bacarmalıdır.

Bu yaxın günlərdə mən Ağdam rayonuna getmişdim və orada bir məktəbin IX sinfində ədəbiyyat dərsinə qulaq asdım. Doğrusu, sinifdən çox bədbin çıxdım. Şagirdlər Zakirin həyatını danışdılar. Lakin necə? Şagirdlər danışdıqca adama elə gəlirdi ki, canlı insan deyil, cansız qrammafon danışır. Şagirdlər dediklərini hiss etmir, əzbərlədiklərini tutuqşu kimi söyləyirdilər. Burada çox qərribə bir əhvalatın da şahidi oldum. Müəllim kitab cümlələrini eynilə əzbər deyən şagirdi saxlayıb, ona belə bir sual verdi:

- Zakir, M.F.Axundova nə yazmışdı?

Şagird nə qədər düşündüsə cavab verə bilmədi. Müəllim uşağa davam etməsini tapşırırdı. Şagird yenə də eyni qayda ilə cümlə-cümlə kitabda yazılanları təkrar etdi, nəhayət, Zakirin M.F.Axundova yazdığı məktubdan da danışdı. Çox qərribədir. Bəs nə üçün sual verildə uşaq cavab tapa bilmədi?!

Demək, əgər şagird öz dediklərini başa düşsəydi, əzbərləməsəydi, müəllimin sualına cavab verə bilərdi. Əzbərcilik bizim şagirdlərimizi şüursuzluğa, fiksizliyə gətirib çıxarır, bu isə çox qorxulu haldır. Ədəbiyyat müəllimlərimizin birinci vəzifəsi əzbərciliyə qarşı mübarizə olmalıdır.

Dərsin ikinci yarısında müəllim Qasım bəy Zakirin lirikasını keçdi. Danışığındakı sərbəstlikdən və təmkinli davranışından məlum olurdu ki, müəllim öz fənnini bilir. Lakin, bilik azdır. Müəllimin danışığında Zakir şeirinə, bu şeirin incəliklərinə xüsusi məhəbbət hiss olunmurdu. Müəllimin dilində də quru kitab cümlələri, rəsmi ibarələr bol-bol idi (“ifşa etmişdir”, “zəmanəsini satıra atəsinə tutmuşdur”, “öz əksini tapmışdır”, “ifadə etmişdir” və s. kimi). Ədəbiyyat müəllimləri bir dəfə başa düşməlidirlər ki, cansız, standart, quru, rəsmi ifadə tərzləri, oynaq təbiətə malik olan, varlığı həyat eşqi ilə çırpınan uşaqların beynini yorur. Onlara canlı həyat və canlı dil lazımdır!

...Olduğum dərsdə isə müəllim cansız standart cümlələrlə şagirdlərdə Zakir kimi qüdrətli söz ustasına məhəbbət oya-da bilmədi. Zakir lirikasından danışan müəllim, hər şeydən əvvəl, lirikanın nə-

dən ibarət olduğunu, onun mahiyyətini dərinləndirilməlidir. Yalnız bundan sonra hər hansı bir şairin lirikasını, bu lirikanın xüsusiyyətlərini şagirdə də izah etmək mümkündür. Zakirin lirikasını keçən müəllim dərsləkdən başqa şairin öz kitabını alıb, onu bir daha mütaliə etsəydi, pismi olardı? Məgər Zakir şeirinin böyüklüyü və mahiyyəti dərsləkdə yazılan bir-iki cümlə ilə izah oluna bilərdi? Zakir lirikasının mahiyyəti heç də onun şeirlərində nikbinliyinmi, ya bədbinliyinmi çox olmasında, yaxud daha artıq qəzəl formasındamı, tərəcibənd formasındamı yazmasında, yaxud Füzuliyə nəzirə yazıb-yazmamasında deyil (dərsində olduğum müəllim Zakirin lirikası adına yalnız bunlardan danışdı). Bu şeirlərin mahiyyəti, hər şeydən əvvəl, tərənnüm olunan duyğuların həyatiliyində, incəliyində və şairin sənətkarlığındadır. Məgər pismi olardı ki, müəllim Zakirin əyanilik üçün “Müntəxəbat!” kitabında olmayan və özünün ən gözəl hesab etdiyi şeirlərdən birisini oxuyaydı, onu misra-misra uşaqlara izah edəydi, klassik şeirimizin gözəlliyini açıb göstərəydi.

Bu işdə müəllimlərimizdən də əvvəl, ən birinci günahkar dərsləkdən yazan müəllimlərdir. Demək lazımdır ki, bizim ədəbiyyat dərsləklərimiz çox cansızdır. Bizcə, ədəbiyyat dərsləklərindəki nöqsanlardan geniş şəkildə danışib bunu birdəfəlik həll etməyin vaxtı çoxdan gəlib çatmışdır. Ədəbiyyat dərsləklərində klassik sənətkarlarımızın yaradıcılığı əsasən birtərəfli, yalnız məfkurəvi nöqtəyindən izah olunur. Şairin sənətkarlığı, onun bədii sözdən istifadə etmək bacarığı, ümumən bədii sözün nələrə qadir olduğundan qətiyyənlə danışılır. Bədii əsərlər çox hallarda sosioloji nöqtəyindən təhlil olunur.

...Yeri gəlmişkən, burada bir məsələdən də danışmaq lazım gəlir. Bizə elə gəlir ki, orta məktəb üçün dərsləkdən yazan müəllif ədəbiyyat tarixinin xronoloji düzgünlüyünə riayət etmək naminə bütün yazıçıları dərsləyə salmağa məcbur deyil. Çünki bu, həm də uşaqların yükünü artırır.

Ədəbiyyat tarixi orta məktəbin VIII sinfindən başlayır. VIII, IX, X siniflərdə bu tarix xronologiyaya əsasən qurulmalıdır. Lakin, natamam orta məktəbin V, VI, VII sinifləri üçün yazılan dərsləklərə uşaqların tərbiyəsinə müvafiq olan əsərləri salmaq lazımdır. Ancaq, təəssüf ki, bu siniflər üçün dərsləkdən yazan müəllimlər də əksərən ədəbiyyat tarixinin xronologiyasına riayət etməyə çalışırlar.

...Fikrimizi yekunlaşdıraraq deməliyik ki, istər dərsləkdən yazan müəllimlərin, istərsə də müəllimlərin birinci məqsədi balalarını tərbiyəsinə düzgün istiqamət vermək, onlarda xalqımıza, Vətənimizə, ədəbiyyat və mədəniyyətimizə böyük məhəbbət oyatmaqdır! Bunun üçün öz fəaliyyətimizə bir daha baxmaq və onu zamanın səviyyəsinə yüksəltmək ən vacib vəzifəmizdir.

Bəxtiyar VAHABZADƏ,
“Azərbaycan müəllimi”,
20 oktyabr 1960-cı il, №79